

PARINȚI ȘI SCRITORII BISERICEȘTI

SERIE NOUĂ

16

CLEMENT ALEXANDRINUL SFÂNTUL VASILE CEL MARE SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL FERICITUL IERONIM FERICITUL AUGUSTIN

Scrieri cu tematică pedagogică

CARTE PUBLICATĂ CU BINECUVÂNTAREA
PREAFERICITULUI PĂRINTE

DANIEL

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Traducere din limba greacă veche și limba latină

de Pr. Dumitru FECIORU, Dan NEGRESCU,

Ierom. Policarp PÎRVULOIU și Alin-Bogdan MIHĂILESCU

Studiu introductiv de Ierom. Policarp PÎRVULOIU

BASILICA

BUCUREȘTI - 2016

CUPRINS

NOTĂ EDITORIALĂ	5
STUDIU INTRODUCATIV	9
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI	67

CLEMENT ALEXANDRINUL

PEDAGOGUL

(trad. Pr. Dumitru Fecioru)

Introducere.....	71
Pedagogul - Cartea.....	77
- Cartea a II-a	150
- Cartea a III-a	240
- Imn către Mântuitorul Hristos.....	309

SFÂNTUL VASILE CEL MARE

OMILIA A XXII-A. CĂTRE TINERI

(trad. Pr. Dumitru Fecioru)

Introducere.....	313
Omilia a XXII-a. Către tineri	317

SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR

DESPRE SLAVA DEȘARTĂ ȘI DESPRE CUM TREBUIE

SĂ ÎȘI CREASCĂ PĂRINȚII COPIII

(trad. Pr. Dumitru Fecioru)

Introducere.....	339
Despre slava deșartă și despre cum trebuie să își crească părinții copiii	343

SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL

EPISTOLE CU PRIVIRE LA EDUCAȚIA LUI NICOBULOS

(trad. Ierom. Policarp Pîrvuloiu)

Introducere.....	377
Epistola 51	381

Respectiv: 1. Epistole, 2. Cărți

Epistola 52	383
Epistola 53	384
Epistola 54	384
Epistola 157	384
Epistola 167	385
Epistola 174	385
Epistola 175	386
Epistola 176	387
Epistola 187	388

FERICITUL IERONIM

EPISTOLE CU PRIVIRE LA EDUCAȚIA TINERELOR FETE

Introducere	391
Epistola 107 (trad. Ierom. Policarp Pîrvuloiu)	397
Epistola 128 (trad. Ierom. Policarp Pîrvuloiu)	413
Epistola 22 (trad. Dan Negrescu)	420

FERICITUL AUGUSTIN

DESPRE CATEHIZAREA ÎNCEPĂTORILOR ÎN CREDINȚĂ (trad. Alin-Bogdan Mihăilescu)

Introducere	471
Despre catehizarea începătorilor în credință	480
Bibliografie	543

INDICE SCRIPTURISTIC	549
INDICE ONOMASTIC ȘI TOPONIMIC	567

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

Intrarea Miron Cristea nr. 6; 040162, București

Telefon: 021.335.21.29; 021.335.21.28; Fax: 021.335.19.00

e-mail: magazin@editurapatriarhiei.ro, tipografia@patriarhia.ro

www.editurapatriarhiei.ro

INTRODUCERE

CLEMENT ALEXANDRINUL

PEDAGOGUL

Întemeiat în 332 î.Hr. de către Alexandru cel Mare, orașul Alexandria era destinat să devină metropolă a lumii antice, după Roma, și, totodată, un centru economic, cultural și religios de primă importanță. Aici, în faimosul „Mouseion”, s-a născut știința filologică, exegeza alegorică a clasicii, preluată de Filon de Alexandria și, ulterior, de creștini. Alexandria avea și o însemnată comunitate ebraică, unde a avut loc tălmăcirea Scripturii ebraice în grecește (*Septuaginta*). Tot Alexandria va fi locul unde se va naște și teologia ca știință, teologia fundamentată pe studiul riguros al textelor sacre și pe speculația metafizică, calată cu Panten, Clement și Origen.

Clement Alexandrinul († cca. 215), discipol al misteriosului Panten și urmaș al acestuia la conducerea școlii catehetice alexandrine, a fost un cărturar creștin atipic. Chiar dacă nu a fost la fel de profund ca Origen, a militat ca și Filon, câteva veacuri înainte, pentru sinteza dintre Scriptură și elenism, identificând cultura elenistică cu un veritabil „pedagog” spre Hristos. Opera sa *Pedagogul* este centrată în jurul acestei idei.

Remarcabil este faptul că întreaga cultură și civilizație greco-romane, în integralitatea lor (artă, literatură etc.), sunt prinite de Clement Alexandrinul ca un tot unitar. Totodată, această cultură antică este menită să facă parte integrantă din identitatea viitoarei culturi creștine. „Gnosticul” creștin alexandrin a avut o viziune profetică, Alexandria constituind tocmai creuzetul unde va începe acest proces de sinteză dintre moștenirea greco-romană și *kerygma* apostolică. Opera sa este o nobilă ilustrare a acestei sinteze, de pildă, *Pedagogul* numărând aproximativ 750 de citate din Sfânta

INTRODUCERE

„Cuvântul este *Pedagogul* Care ne duce pe noi,
copiii, la mântuire.”¹

Întemeiat în 332 î.Hr. de către Alexandru cel Mare, orașul Alexandria era destinat să devină a doua metropolă a lumii antice, după Roma, și, totodată, un centru economic, cultural și religios de primă importanță. Aici, în faimosul *Mouseion*², s-a născut știința filologică, exegeza alegorică a clasicilor, preluată de Filon de Alexandria și, ulterior, de creștini. Alexandria avea și o însemnată comunitate ebraică, unde a avut loc tălmăcirea Scripturii ebraice în grecește (*Septuaginta*). Tot Alexandria va fi locul unde se va naște și teologia ca știință, teologia fundamentată pe studiul riguros al textelor sacre și pe speculația metafizică, odată cu Panten, Clement și Origen.

Clement Alexandrinul († cca. 215), discipol al misteriosului Panten și urmaș al acestuia la conducerea școlii catehetice alexandrine, a fost un cărturar creștin atipic. Chiar dacă nu a fost la fel de profund ca Origen, a militat ca și Filon, câteva veacuri înainte, pentru sinteza dintre Scriptură și elenism, identificând cultura elenistică cu un veritabil „pedagog spre Hristos”. Opera sa *Pedagogul* este centrată în jurul acestei idei.

Remarcabil este faptul că întreaga cultură și civilizație greco-romane, în integralitatea lor (artă, literatură etc.), sunt privite de Clement Alexandrinul ca un tot unitar. Totodată, această cultură antică este menită să facă parte integrantă din identitatea viitoarei culturi creștine. „Gnosticul” creștin alexandrin a avut o viziune profetică, Alexandria constituind tocmai creuzetul unde va începe acest proces de sinteză dintre moștenirea greco-romană și *kerygma* apostolică. Opera sa este o nobilă ilustrare a acestei sinteze, de pildă, *Pedagogul* numărând aproximativ 750 de citate din Sfânta

¹ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Pedagogul*, 1, 7, 53.

² Aici se afla și cunoscuta Bibliotecă.

Scriptură³ și circa 350 din autorii păgâni greci, dintre care 100 sunt din Platon.

Pentru Clement, rolul culturii antice este similar celui al Vechiului Testament. După cum acesta din urmă a fost pedagog spre Hristos pentru iudaism⁴, la fel cultura antică constituie un pedagog spre Hristos pentru păgâni. Platon este, prin urmare, un „Moise aticizant”, „un discipol al lui Moise”, „inspirat de Dumnezeu”. Clement nu uită să reamintească faptul că filosofia iudeilor este anterioară celei grecești, Vechiul Testament precedând cultura greacă. Și Sfântul Irineu de Lyon vorbise despre o „pedagogie divină”⁵ în istorie, iar Seneca afirmase că înțeleptul este un „pedagog al neamului omenesc”⁶.

Un mijloc predilect al acestei strategii apologetice a fost încercarea de a căuta și de a nota concordanțele dintre legea și religia iudaică și învățăturile filosofiei grecești. În acest scop s-a preluat sistemul exegezei alegorice elaborat de filosofii stoici. Se cristalizează, astfel, așa-numitul „argument al vechimii”: scrierile sfinte ale evreilor sunt mult anterioare acelorale ale poezilor și înțelepților greci. Aceștia din urmă le-au cunoscut și au învățat din ele. Astfel, Josephus Flavius, în scrierea sa *Împotriva lui Apion*, demonstrează că filosofii greci erau tributari lui Moise. Ideile au fost preluate și de apologeții creștinismului primar. Potrivit Sfântului Iustin Martirul, cosmogonia lui Platon se inspiră din *Cartea Facerii*. Sirianul Tațian (sfârșitul secolului al II-lea) calculează, în *Cuvântarea către greci*, sincronisme care slujesc, totodată, unor scopuri apologetice. Aspecte asemănătoare ne oferă Pseudo-Iustin în scrierea *Cohortatio ad gentiles*, cât și Teofil din Antiohia. De la apologeții creștinismului, aceste speculații trec în teologia alexandrină și ajung apoi în opera marilor Părinți ai Bisericii⁷.

Chiar păgâni ca Plutarh și Maxim din Tyr credeau că filosofii au împrumutat cele mai înalte învățături ale lor de la barbari⁸. Astfel,

³ Precizăm că în această epocă nu era încă definitivat canonul Sfintei Scripturi, de aceea Clement citează ca mari autorități opere ca *Epistola lui Barnaba*, *Didahia*, *Epistola lui Clement către corinteni* ș.a.

⁴ Cf. Galateni 3, 24.

⁵ *Împotriva ereziilor*, 4, 25, 2-3.

⁶ *Epistole morale*, 89, 13.

⁷ V. Ernst Robert CURTIUS, *Literatura și Evul Mediu latin*, traducere de Adolf Armbruster, Ed. Paideia, București, 2000, p. 72.

⁸ „Unii autori afirmă că studiul filosofiei a început la popoarele străine” (DIOGENE LAERTIOS, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, traducere C. Balmuş, Ed. Polirom, Iași,

Respect pentru oameni și cărți

nenumărați scriitori creștini nu vor osteni să afirme că filosofia păgână a împrumutat din Scripturile iudaice (anterioare culturii grecești antice) toate ideile sale valoroase privind morala și religia⁹, pe care însă le-a deformat. Iată cum argumentează Tertulian: „Moise [...] a trăit cu aproape 400 de ani mai înainte de epoca în care acel Danaus, cel mai vechi bărbat la voi, a emigrat în Argos. Este mai vechi decât războiul troian cu aproape o mie¹⁰ de ani și, prin urmare, și decât Saturn însuși. Căci, potrivit istoriei lui Thallus, care arată că Belus, regele asirienilor, și Saturn, regele titanilor, s-au războit laolaltă împotriva lui Jupiter, ar urma că Belus a precedat cu 320 de ani dărâmarea Troiei [...]. După aceea, multe lucruri au mai spus și alți profeți, mai vechi decât scrierile voastre, căci și acela care a glăsuț cel din urmă a fost în timp ceva mai înainte (dacă nu le-a fost contemporan) de înțelepții și legiuitorii voștri¹¹. De pildă, în timpul domniei lui Cyrus și Darius a trăit Zaharia, atunci când Thales, cel dintâi printre fizicieni, întrebă de Cresus, n-a putut da niciun răspuns cu privire la Dumnezeu, ca unul care, fără îndoială, era tulburat de vocile profeților”¹².

Și Clement va susține această teorie, însă cu moderație, el insistând mai mult pe lucrarea Duhului Sfânt în cadrul elenismului, preluând ideea Sfântului Iustin a Logosului omniprezent. *Pedagogul* se va preocupa mai puțin de aceste aspecte, aici insistându-se, în principal, asupra chestiunilor etice.

Titlul ales de Clement Alexandrinul pentru opera sa a părut, fără îndoială, straniu pentru un cititor al epocii sale. Și aceasta pentru că „pedagogul” era un sclav care îl conducea pe copil la și

1997, p. 65). Ideea este preluată de la apologetica iudaică a epocii elenistice și introdusă în literatura creștină de către apologetul grec Tatianus (v. J.C. FREDOUILLE, *Tertullien et la conversion...*, p. 239).

⁹ Schimburi de idei au existat între greci și înțelepții „barbari”, însă nu se poate susține o influență decisivă a iudaismului asupra elenismului (o influență puternică a elenismului asupra iudaismului neîndoielnic – începând din secolul al IV-lea î.Hr. odată cu anexarea Iudeei de către Alexandru cel Mare).

¹⁰ O eroare a copiștilor mai curând decât a lui Tertulian, deoarece, conform cronologiei antice, acesta datează corect pe Moise cu 400 de ani înainte de Danaus; războiul troian, conform astronomului grec Eratostene, ar fi avut loc între 1194-1184 î.Hr.; Moise ar fi trăit în veacul al XVIII-lea î.Hr. sau în veacul al XIII-lea î.Hr., după alți istorici (cf. Petre SEMEN, *Așteptând mântuirea*, Ed. Trinitas, Iași, 1999, p. 75). Tertulian susține prima variantă.

¹¹ Ultimul profet al Vechiului Testament a fost Maleahi și a trăit în veacul al V-lea î.Hr., contemporan deci cu Socrate.

¹² *Apologeticul*, XIX, 1-3.

de la școală, protejându-l de pericole și preocupându-se de buna creștere a acestuia. Treptat, sarcinile pedagogului s-au înmulțit, acesta devenind un fel de profesor de moravuri, un îndrumător moral al copilului. Caracterul modest al acestei ocupații îi va pune probleme lui Clement, dar acesta le va soluționa recurgând la virtutea smereniei, specifică lui Dumnezeu, Care Se pogoară la oameni spre a-i mântui și călăuzi spre veșnicie. Astfel, semnificația termenului „pedagog” este mult mai elevată decât sensul original și se apropie mai curând de sensul dat de Platon termenului în *Legile*, unde Dumnezeu este „Pedagogul întregului univers”¹³.

Menționăm că *Pedagogul*, alături de *Protrepticul* și *Stromatele*, face parte dintr-o trilogie de inițiere în creștinism alcătuită de teologul alexandrin. *Protrepticul* este o lucrare exortativă și de apologetică rațională, având rolul de a convinge și îndemna pe păgâni la convertire, iar *Stromatele* expun doctrina creștină comparând-o cu ideile filosofice și morale elenice. Parcurusul educativ vizat de aceste opere este similar traseului paideic antic: Dumnezeu Însuși Își asumă rolul de Îndemnător, de *Protreptic*¹⁴ (*Protrepticul*), invitându-i pe păgâni la credința creștină. Pedagogul îi preia apoi pe neofiiți, educându-i pentru o viață creștină autentică (*Pedagogul*). Apoi, Maestrul sau Didascăul duce la bun sfârșit opera catehetică, instruindu-i pe noii botezați în învățătura tainică a creștinismului, în gnoza duhovnicească (*Stromatele*).

Lucrarea *Pedagogul*, alcătuită în jurul anului 190 d.Hr., este dedicată adulților botezați, având ca scop educarea lor morală înainte de a trece la stadiul următor: cunoașterea, gnoza. Cartea întâi prezintă Persoana și activitatea Logosului, Care este Pedagogul și Care S-a întrupat ca Iisus Hristos spre a ne călăuzi la mântuire, precum și principalele principii ale acestei pedagogii dumnezeiești: „Pedagogia lui Dumnezeu e însă conducerea pe calea cea dreaptă a adevărului, pentru contemplarea lui Dumnezeu și înfățișarea piladelor de fapte sfinte, menite să dăinuie veșnic”¹⁵.

Cărțile a doua și a treia constituie un compendiu de morală practică pentru creștinul nou botezat. De remarcat că adresanții lui Clement sunt creștinii înstăriți, cei care își pot permite banchete,

¹³ Cf. W. JAEGER, *Cristianesimo primitivo e paideia greca*, p. 81.

¹⁴ Reamintim faptul că genul protreptic (și derivatul său, tratatele protreptice) este cel prin care lectorii sunt îndemnați stăruitor să îmbrățișeze o doctrină, o carieră etc.

¹⁵ *Pedagogul*, 1, 7, 54.

Respect pentru oameni și cărți

petreceri și o viață luxuoasă, împotriva căreia se ridică moralistul alexandrin. Se insistă asupra demnității căsătoriei, se analizează ținuta vestimentară a creștinului, frecventarea băilor, utilizarea cosmeticelor etc., oferindu-se prețioase sfaturi pentru o viață creștină exemplară într-o societate încă păgână.

După cum afirmă în repetate rânduri Clement, creștinismul nu este o simplă adeziune intelectuală la unele adevăruri doctrinare, ci și un „mod de viață” (βίος), „un regim mântuitor de viață” (δίκαιτα), „un comportament social” (πολιτεῖα).

Lucrarea are și accente polemice, autorul¹⁶ nepierzând ocazia de a înfiera „știința cu nume mincinos”, falsa gnoză, cunoașterea eretică a curentelor gnostice, căreia îi opune cunoașterea evanghelică, iluminată de harul Duhului Sfânt. Clement dezvoltă și o teodicee interesantă, căutând să concilieze dreptatea și bunătatea lui Dumnezeu, atribute pe care gnosticii le separau net și le considerau incompatibile. Tentativa lui Clement este una grandioasă: deși nu reduce creștinismul la filosofie, urmărește să prezinte doctrina creștină ca pe adevărata filosofie, oferindu-i, totodată, fundamente și principii și chiar schițând coordonatele unei filosofii creștine *sui generis*. Combate vehement concepția gnostică ce stabilea diferențe ontologice între oameni (spirituali, psihici, materiali, de unde rezulta o predestinare strictă la mântuire sau pierzare). Dacă gnosticii considerau că termenul „copil” din Noul Testament îi reprezintă pe creștinii neinițiați în gnoză și astfel inferiori, Clement dezvoltă o întreagă teologie a inocenței, afirmând că puritatea, smerenia și nevinovăția copiilor – nicidecum naivitatea ori lipsa de cultură ori gândirea puerilă – sunt criteriile fundamentale pentru a intra în Împărăția lui Dumnezeu.

Teologia Logosului este o altă constantă a gândirii lui Clement, Logosul fiind Fiul lui Dumnezeu, Cel care S-a întrupat în Iisus Hristos spre a restaura natura căzută a omului, natură pe care El Însuși o crease.

O altă problemă interesantă abordată de teologul alexandrin este raportul dintre natură și har. Cele două elemente sunt pentru Clement în desăvârșită armonie. Urmând concepția stoică, se afirmă că tot ce impietează asupra ordinii naturale devine *hybris* și, implicit, păcat. De aici și pledoaria pentru acordul cu natura și viața dusă în simplitate.

¹⁶ Același ca și cel al operei *Care bogat se va mântui?*